Газета издается на балкарском языке с 1924 года.

Интернет-версия: gazeta.zamankbr.ru

ЗАМАН

Орта кюн, элия ай (июль), 27, 2023 жыл

№ 89 (21290)

ҚЪАБАРТЫ-МАЛҚЪАР РЕСПУБЛИКАНЫ ПАРЛАМЕНТИНИ ЭМ ПРАВИТЕЛЬСТВОСУНУ ГАЗЕТИ — ВРЕМЯ — ГАЗЕТА ПАРЛАМЕНТА И ПРАВИТЕЛЬСТВА КАБАРДИНО-БАЛКАРСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

БЕЛГИЛЕУ

«Кавказны къоруулагъанланы батырлыкъларына баш урама, ол сермешни жигитлерине ёмюрлюк махтау!»

25 июль Уллу Ата журт урушну кезиуюнде Кавказ ючюн къазауат башланнган кюнюнде болгъаны бла байламлы КъМР-ни Башчысы Казбек Коков социал сетьде кесини оюмун басмалагъанды эмда Кавказны къоруулагъанланы жигитликлерин эсгергенди.

«Бу кюн Россейни тарыхына Кавказ ючюн къазауатны башланнган кюнюча киргенди. Ол Ата журт урушну кезиюнде бек кёпге созулгъан сермешледен бири болгъанды: 1942 жылны 25 июлюндан башлап 1943 жылны октябрине дери баргъанды. Аскер усталыкъны тарыхына уа уллу тийреде къоруулаными эмда алгъа барыу къыйын болгъанды: хар шахар эмда эл ючюн къанлы къазауат этилгенди. Къызыл аскерни солдатларыны бла офицерлерини уллу жигитликлерини бла батырлыкъларыны хайырындан фашистле Кавказны къолгъа эталмагъандыла.

1942 жылда июль айны ортасында гитлерчи аскерле Сталинград таба тебиргенди, Шимал Кавказ ючюн сермешлени башлагъандыла. Ол операциягъа «Эдельвейс» деп атагъандыла. Ол думманны ууатыу эмда умутларын юзюу бла бошалгъанды. Къызыл аскерни алгъа барыуу къыйын болгъанды: хар шахар эмда эл ючюн къанлы къазауат этилгенди. Къызыл аскерни солдатларыны бла офицерлерини уллу жигитликлерини бла батырлыкъларыны хайырындан фашистле Кавказны къолгъа эталмагъандыла.

Сталинград ючюн сермешде хорламдан сора уа, аскерибиз къыбыла жанында да думманны сюрюп баргъанды, немислиле ууучлап турсгъан шахарланы – Нальчикни, Владикавказны, Ставропольну, Майкопну эм башхаланы да – бир бири изларындан азатлагъанды.

Къача туруп, фашистле къанлы изларын къойгъандыла: илишаннга салынгъан мингле бла адамланы, оюлгъан юйлени... Ол зарауатлыкъ энтта да унутулмагъанды.

Кавказ ючюн къазауатха кёп миллетли демонгили къыралны битеу халкълары къатышхандыла. Аскерчиле кишиликлерин кёргюзтгендиле, кавказ тийреледе жашагъанла уа къазауатха кеси ыразылыкълары бла киргендиле, къоруулану ызла ишлегендиле, аскерге не жаны бла да болушургъа кюрешгендиле.

Мындан 81 жыл алгъа болгъан ишле бюгюнлюкде энчи магъананы тутадыла. Нек дегенде Россей энтта да фашизмге къажау сюеледи, халкъын, келир тёлюлени юйсюз агрессорладан къоруулайды.

Хорлам энтта да бизники боллукъду!

Кавказны къоруулагъанланы батырлыкъларына баш урама, ол сермешни жигитлерине ёмюрлюк махтау!», – деп жазгъанды КъМР-ни Башчысы Казбек Коков.

ТЮБЕШИУ

Министрден насийхат сёзле, тежеуле да

КъМР-ни жарыкъландырыу эмда илму министри Анзор Езаов бу кюнледе «Умники и Умницы» битеуроссей телевизор бериуде тюрлю-тюрлю предметледен бардырылгъан эришиулеге, башха конкурслагъа да къатышып, жетишимли болгъанла эмда хорлагъанла бла тюбешенди. Бу жол ала бешеулен эдиле: Кючюкланы Марат, Дана Алакаева, Иоланда Пекова, Бэла Бекулова, Лия Хочетлова.

Марат бла Дана телевизор бериуге къатышхандыла. Марат хорлам болдургъанды, Дана уа бериуге къатышханы бла да жетишимли болгъанды. Иоланда, Бэла эмда Лия Нальчикде сабий чыгъармачылыкъны «Кюн шахарында» окъуйдула. Ала бары да ОБЖ-дан айырмалы болгъандыла.

Бек алгъа министр аланы барын да жетишимлери бла алгъышлагъанды эмда хар бирине соруу берип, жууапларына тынгылагъанды.

– Ушагъыбызны бек алгъа Маратдан башлайыкъ, ол арагъызда жангыз жашды деп, министр жаш 14-чю гимназияда окъугъанын, конкурсха жетер ючюн жети эришиуденётерге кереклисин, аладан тёртюсю регион, ючюсю да битеуроссей даражалы болгъанларын, алагъа къатышхан къыркъ адамдан ючеулен сайланнганларын, аладан бири Марат болгъанын да айтханды.

– Телевидениягъа тюшгюнчю бизни элекден ётдюргенча эттендиле. Болсада барыбыз да бериуге тюшгенбиз. Хорлам болдургъанланы МГИМО-гъа экзаменсиз алгъандыла. Мен да билимими андан ары ол окъуу юйде ёсдюрюрге мурат этеме», – деп хапарлагъанды Марат.

Бэла быйыл 11-чи классны алтын майдалгъа бошагъанды. Ол документлерин бир ненча тюрлютюрлю окъуу юйлеге берип, не айтырыкъларын сакълап турсгъанын билдиргенди. Башха къызчыкъла алыкъа мектепни бошамагъандыла. Болсада аланы муратлары уллудула. Андан сора да, ала битеуроссей олимпиада къалай баргъанлары, хорлагъанларыны юсюнден да тынгылы хапар айтхандыла.

Анзор Езаов аланы хар бирине къулакъ салып тынгылагъанды. Ызы бла жаш адамлагъа жетишимле тежегенди. «Энди сизге тынч боллукъду, деп айталыкъ тюйюлме. Мындан ары сиз бютюн иги окъургъа, жетишимли болургъа керексиз. Биринчи хорламыгъыз анга сизни борчлу этеди. Аны бла бирге уа къайда болсагъыз, къайда айлансагъыз да, республиканы, билим алгъан мектебигизни, ата-аналарыгъызны, устазларыгъызны, юйретиучюлеригизни да сокъурандырмазлыгъыгъызгъа ийнананама», – дегенди.

Ахырында уа Кючюкланы Марат, башхала да министр бла суратха тюшгендиле.

ХОЛАЛАНЫ Марзият.

Чемпионат

Мураты – терек бахчачылыкъ жаны бла усталаны хазырлау

«Профессионалла-2023» битеуроссей чемпионатны ахыр кезиуюню эришиулери Урван районну Эски Черек элини башында терек бахчалада бардырылгъандыла. Бек алгъа черекчи мектепчилеге эмда конкурсха къатышхан бешеуленнге тереклени артыкъ бутакъларын къалай кесерге кереклисин ол жаны бла устала кёргюзтгендиле.

Андан сора эришиуле башланнгандыла. Ала беш тюрлю жаны бла бардырылырга керек эдиле да, чемпионатха къатышханлагъа керек болгъан хар не да алгъындан окъуна хазыр эди. Биринчи эришиуде къыркъ минут берилгенди. Анга къатышханла аллай бир заманны ичинде жерни тымлылыгъын тинтирге, жемиш терекледе халаты къуртланы билип, ала къаллай заран келтиргенлерин ачыкъларгъа, СОКОЛ-М метеостанция бла байламлы этилген ноутбукну хайырланып, хауа болумну билирге, терекледе тирликни халын ачыкъларгъа керек эдиле.

Ахыры 2-чи бетдеди.

Оноу

Казбек Коков жаш музыкантлагъа стипендияла тохташдырыуну юсюнден указгъа къол салгъанды

Къабарты-Малкъар Республиканы Башчысы Казбек Коков жаш музыкантлагъа – оркестр инструментледе согъуну биийк усталыгъына жетгенлеге – стипендияла тохташдырыгъанды. Аллай оноу жаш фахмуланы кёллендирир муратда этилгенди. Анга кёре 2024 жылны 1 январындан башлап стипендиягъа тийишли болгъанланы хар бирине да ай сайын 10 минг сом тёленирикди. Анга ахча республикалы бюджетден бёлюнюрюкдю.

Стипендия Къабарты-Малкъарны Башчысыны оноуу бла бир жылгъа тохташдырылады. Анга тийишли болгъанланы тизмесин КъМР-ни Маданият министерствосу къурайды.

Указда айтылгъаныча, стипендиягъа 35 жылланы толмагъан, конкурс бла сайланнган музыкантла тийишли кёрюлюкдюле. Жыл сайын сегиз стипендиант сайланырыкъды. Ол ахча саугъа биреуленнге бир ненча кере берилирге да боллукъду.

КъМР-ни Правительствосуна стипендияны юсюнден болумну жарашдырыгъа буюрулгъанды. Ол дагъыда Указны толтурургъа керек боллукъ ахчаны бюджетде тергерге эмда стипендиягъа тийишлилени сайлар ючюн жыл сайын конкурс бардырыргъа борчлу этиледи.

КъМР-ни Башчысыны бла Правительствосуну пресс-службасы.

Эл мюлк

Нашаны тузлайдыла

Къабарты-Малкъарны тёрт консерва заводу нашаны жарашдырып кюрешедиле. Бюгюнлюкде ала 4,5 минг чакълы тоннадан 20 миллион тенгли бир банка хазырлагъандыла.

Нашаны кезиую энди башланнганы себепли, мындан арысында да тахта кёгетден аслам консерва этилликди. Аны бла байламлы иш кюз артына дери тохтарыкъ тюйюлдю. Саулай алып айтханда, чыгъарылгъан консерваланы 17 проценти нашалагъа жетеди.

Къабарты-Малкъарда не заманда да танг кесек наша ёсдюрюледи. Быйыл бу битимге эки мингден аслам гектар бёлюннгенди. Ала алыучулагъа эм биринчиден татымлыкълары бла белгилидиле. Ол себепден бирси регионлада да иги сатыладыла.

Эсге сала айтсакъ, былтыр тахта кёгетледен 450 минг тонна жыйылгъанды, неда бурунгу жылдан эсе 1,5 кереге кёп. Быйылны юсюнден айтханда да, арендаторла иги файда тюшюрюр умутдадыла.

Къоркъуусуз болурча

Кёп болмай Россельхознадзорну Къабарты-Малкъарда управлениясы келечилери эт, андан ашарыкъла ветеринар мардалагъа келишгенин эм тийишли халда сакъланнганын да билир муратда тюкенледе болуп, болумлары бла шагъырейленнгендиле.

Эсге сала айтсакъ, эт продукциягъа ведомствону келечилери терк-терк контроль этедиле. Аны баш магъанасы – малланы бла юй къанатлыланы этлеринде адамны саулугъуна заран салыргъа боллукъ къыйын аурулуны заманында ачыкъларгъады.

Аллай тинтиуле къыралны башха регионларында да ётедиле. Управлениядан билдиргенлерича, жыл башланнганлы рейдлени кезиуюнде африкалы ёлет эм къанатлыларгъа жукъгъан грипп ачыкъланнгандыла. Аны себепли надзор бардыргъан органла эт продукция къоркъуусуз болуруна аслам эс бурадыла. Алай бла бусагъатда республикада эки жыйырма чакълы акция ётдюрюлгенди. Быллай мадар алыучуланы эм сатыучуланы да кёп хатадан сакъларгъа себеплик этеди.

Зараны ханс

Россельхознадзорну Шимал Кавказда управлениясы Къабарты-Малкъарда карантин жерлени тинтиу эм игилендириу жаны бла контрольну дайым бардырады. Ол санда аслам эс амброзия ёсген жерлеге бёлюнеди. Болсада бу жаны бла жамауатны жанындан болушлукъ этилмей, жаланда ведомствону кючю аз болгъаны да эсгертилгенлей турады.

Бу жол да ведомствону тийишли бёлюмюню специалистлери амброзия кенг жайылыргъа къоркъуу болгъан жерледе керекли мадарла этгендиле.

Бусагъатда амброзияны элли тюрлюсю белгилиди. Шимал Кавказда эм кенг жайылгъанладан бири уа полыннолистная атлыды. Ол биология эм технология жаны бла хаталыды. Аны иги тамырланнганы, сууну аусуз жутханы, жерни къарыуун алгъаны эм кенг жайылгъаны да эл мюлк битимлени жукъартады эм жыйгъанда да чырмау салады.

Хансны чапыракъларыны къурамына ачы ийисли жаула киредиле. Аны ючюн мал да ашаргъа сюймеди. Ол а аны бютюн кенг жайылырына себеплик этеди.

Ол адамны саулугъуна да бек аманды. Аны ийиси башны аурутады, къанны басымын кётюреди. Букъусу аллергияны къозгъагъаны бла эртеден белгилиди. Ол беш километр биийкликге кётюрюлюргъе эм он километрге кенг жайылыргъа болады.

Амброзия кенг жайылмаз ючюн а, ёсе келгенин тамыры бла жыртыргъа неда чалып кетерирге тийишлиди. Урлугъу чачылгъандан сора, ол беш неда онбеш кереге окъуна къалын ёседи. Ол себепден жыл сайын хар ким эслилик этип, аны къурутурча мадар излерге керекдиле.

КУРДАНЛАНЫ Сулейман.

Билдириу

Миллет бирликни кёрмючю

Москвада Россейни тамыр халкъларыны «Этноскоп 2023» деген фестивальлары ётерикди. Ол Къызыл Преснядагы экспоарда быйыл 1-3 декабрьде бардыряллыкъды.

Бу сейир байрам «Поехали» деген халкъла аралы кёрмючню чеклеринде къуралады. Анга келген къонакъларгъа мастер-классларгъа къатышырга, тёрели юй кереклени, кийимлени, айбатлыкъгъа жюрютюлген затланы да, миллет ашарыкъладан да кёрюрге онг берилликди.

Фольклор къауумланы жырлаулары бла тепсеулери, миллет оюнладан эришиуле уа байрамны бек аламат кезиулерине саналлыкъдыла. Ариулукъну конкурсу уа бютюн уллу айбатлыкъ берликди. Анга къатышхан къызла къараучуланы алларына миллет кийимлери бла чыгъарыкъдыла.

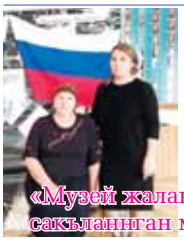

Маданият

Бизни эллерибизде музейле жокъну чегиндедиле. Аны ючюн Кёнделени юлгюсю барыбызны да кёллендиреди. Аллах айтса, келлик дунияда хар таулу элни да болур кесини энчи музейи. Ол бек керекли затды. Кёнделендегини юсюнден а аны директору Отарланы Фарида бла ушакъ этгенбиз.

«Музей жаланда керти шартла сакъланнган майданды»

2 бет

Халкъны ахшы уланлары

Къаягъа ёрлеу, таугъа чыгъыу альпинизм спортну бек эртегили тюрлюсюдю. Анга юлюле биз нарт таурухладан, Эртегили Румну айтыуларындан да келтиригге боллукъбуз. Дунияны алимлери айтханнга кёре уа, спортну ол тюрлюсю беш жюз жыл мындан алда да болгъанды.

Сюйген тауларында жюрегин къоюп

3 бет

Биз биргебиз

КъМР-де волонтёрланы «Къатындагъына болуш» республикалы сабий-жаш тёлю жамауат биригиулери, КъМР-ни Миллетлени ишлери эмда жамауат проектле жаны бла министерствосуну эмда Маданият фондну себепликлери бла «Шуёх Кавказ» проектни жашауда бардырады.

Башхаланы жыр-тепсеулери, ашлары бла да шагъырейленнгендиле

4 бет

25 июль – Кавказ ючюн къазауат башланнган кюн

Быйыл Уллу Ата журт урушда Кавказны эркинлиги ючюн сермеше 80 жыл толады. Бу къазауат 1942 жылда 25 июльда башланып 1943 жылда 9 октябрьде бошалгъанды. Туугъан журтубузну къоруулагучуларыны батырлыкълары, Кавказ ючюн жанларын аямагъанлары немислилени алгъа барыуларын тыяргъа онг бергенди, алай бла уа саулай къазауатны болумун сындыргъанды.

Къазауат эки уллу операциягъа юлешиннгенди – биринчи жарымында совет аскерлеге душмандан къорууланыргъа тюшгенди (1942 жылда), экинчисинде уа – сермешле бла алгъа барып, немислилени ууатыргъа (1943 жылы) къолдан келгенди.

Батырлыкъны эмда туугъан журтубузгъа кертичиликни унутулмазлыкъ юлгюсю

ФРОНТДА БОЛУМ

Кавказ ючюн сермешни Сталинград сермеш бла къаты байламлыгъы болгъанды, деп жазгъанды маршал А.А.Гречко. Кавказны къоруулагъанла, немислилени Грознийге жибермегени бла да къалмай, тау артына жолларын кесгенлие. Совет аскерчиле кишиликлери эм батырлыкълары бла кёп заманны душманны аллын тыйып тургъандыла. Бахсан-Малка тийрелеринде немислиле он ыйыкъны ичинде алгъа бир атлам эталмагъандыла – 37-чи эм 9-чу армияланы аскерчиленри къаты сюеулгенлеринден. А.А. Гречко жазгъаннга кёре, ала къоруулагъан жерледе гитлерчи солдатладан бла офицерледен 18 минг адам эм 384 танк жокъ этилгенди.

1942 жылны аллында къазауатда бир ненча уллу операция бардырылады – Ржевск-Вяземск, Смоленск, Харьков жанларында сермешледе хорламла болгъан эселе да, аланы кезиюнде кёп адам къырылгъанды, техника, сауутла жокъ этилгенди.

1942 жылда Украина, Белоруссия, Прибалтика, Кърым, Донбасс душманны къолуна тюшедиле, Ленинград къурошоугъа алынады. Алай бла СССР-ни экономика онглары да къыт боладыла – промышленный районла немислилени къолларына тюшедиле, эвакуацияда предприятияла уа алыкъа кюч жыйышдыралмайдыла. Бу кезиуде, тюрлю-тюрлю тергеулеге кёре, къурн жарашдырыну ёлчеми 10 миллион тоннагъа, будайны тирлиги юч керегге азайгъандыла.

Бу болумда Кавказны бла Закавказьени промышленный, эм мюлк онгларына ышанадыла къырал оноучула. Совет союзда нефтьни 86 проценти, табийгъат газны 65 проценти, магъаданны да 56 проценти бу регионда чыгъарылгъанды.

НЕМИСЛИЛЕНИ МУРАТЛАРЫ

Гитлерни Германиягъа да Кавказны нефти артыкъда керек болгъанды. Аскерленени техникасы ёсгенди, алай алагъа отлукъ жетишмегенди. Алай бла фашистлени «Юг» аскерлери эки къауумгъа юлешиниди – «А» эм «Б». Биринчисине юч армия киреди, ол санда танк аскер. Алагъа Дондан ётюп, Къобанны, Шимал Кавказны, Азов эм Къара тенгизлени кюнчыгъыш жанларын къолгъа этерге борчла салынадыла.

Аланы толтургъандан сора уа, аскерле Кавказ тауланы кюнбатыш эм кюнчыгъыш жанларындан кирип, Закавказьеге, андан ары уа Тюркге жетерге, бу къыралны да Совет Союзгъа къажау урушха къатышдырыргъа керек эдиле. Аскерни башчысына биринчи фельдмаршал Лист, алай Гитлер аны артха чакъырып, аны орунуна генерал-полковник Клейстни салады.

«Б» къауум а Сталинград жанына ашырылады.

СОВЕТ КЮЧЛЕ

Былайда гитлерчилеге къажау юч совет фронт сермешеди: Юг, Шимал-Кавказ эм Закавказ. Биринчисине беш армия киргенди, аны аскерчилери Донну къоруулагъандыла. Фронтну башчысына генерал Малиновский салынады.

Шимал-Кавказ фронт бир аскерден бла эки корпусдан къуралгъанды. Совет Союзну маршалы Буденнийни башчылыгъында аскерлеге Къара эм Азов тенгизлени жагъаларын сакъларгъа борчла салынадыла. Къара тенгизни, анда орналгъан аскер-тенгиз фронтну алгъыннгы базаларын а Закавказье фронт къоруулагъанды.

1942 жылда 25 июльда вермахтны аскерлери Донну-га жетедиле. Гитлерчилени «А» къауууму советлени Юг фронтундан кючлю болгъанлары ачыкъланады. Ол санда аскерчилени саны 1,5 кереге, сауутлары 2,1 кереге, танклары 9,3 кереге, самолётлары уа 7,7 кереге. Аны бла бирге уа бизни аскерчилеге 320 километр жерни къорууларгъа тюшгенди, алайда кючлю ызла къургъа онг болмагъаны баямды. Аны хатасындан эки кюнню ичинде гитлерчиле Дондан ётюп, совер аскерлени къоруулау ызларын чачадыла. Андан ары ала Батайскга жетип, Юг фронт къуршоугъа тюшериги, неда фронт экиге бёлюнюргюне къорксыу чыгъады.

28 июльда Юг фронт чачылып, къалгъан аскерлери Шимал-Кавказ фронтха къошуладыла.

МАЛГОБЕК ЮЧЮН СЕРМЕШ

Совет аскерлеге гитлерчилеге къажау мадарланы жаланда Туапсени тийресинде башларгъа онг чыгъады. Гитлерчилени «А» къауууму юче бёлюнюп, бирден алгъа сермеш башлайдыла. Аланы биринчилери Къара тенгизде Анапа-Поти-Батуми-ге, экинчилери Сухуми-Кутаиси, ючюнчюсю уа Пятигорск-Прохладный-Орджоникидзе-га жетедиле. Гитлерчилени «А» къауууму советлени Юг фронтундан кючлю болгъанлары ачыкъланады. Ол санда аскерчилени саны 1,5 кереге, сауутлары 2,1 кереге, танклары 9,3 кереге, самолётлары уа 7,7 кереге. Аны бла бирге уа бизни аскерчилеге 320 километр жерни къорууларгъа тюшгенди, алайда кючлю ызла къургъа онг болмагъаны баямды. Аны хатасындан эки кюнню ичинде гитлерчиле Дондан ётюп, совер аскерлени къоруулау ызларын чачадыла. Андан ары ала Батайскга жетип, Юг фронт къуршоугъа тюшериги, неда фронт экиге бёлюнюргюне къорксыу чыгъады.

28 июльда Юг фронт чачылып, къалгъан аскерлери Шимал-Кавказ фронтха къошуладыла.

МАЛГОБЕК ЮЧЮН СЕРМЕШ

Совет аскерлеге гитлерчилеге къажау мадарланы жаланда Туапсени тийресинде башларгъа онг чыгъады. Гитлерчилени «А» къауууму юче бёлюнюп, бирден алгъа сермеш башлайдыла. Аланы биринчилери Къара тенгизде Анапа-Поти-Батуми-ге, экинчилери Сухуми-Кутаиси, ючюнчюсю уа Пятигорск-Прохладный-Орджоникидзе жанларын къолгъа этерге, андан ары Грознийге, Махачкъалагъа, Бакугъа жетерге керек эдиле.

Бу болумда совет аскер башчыла фронтну кючлеу, къоруулау ызны къурау жаны бла мадарла толтурупадыла. 1942 жылда 23 августа гитлерчиле Моздокга атланадыла. Эки юч баргъан къанлы сермешледен сора шахарны душманнга къоярга тюшеди. Терекден ётюп, гитлерчиле Грознийни нефтине жууукъашырыгъа умут этедиле. Алай Малгобекден ары совет аскерле душманны къуймайдыла.

Грознийге чыгъаргъа кюрешгени бла бирге гитлерчиле Кавказ тауладан ётерге умут этедиле. 49-чу тау-мараучу корпусну аскерчилерине Элбрусха немисли байракъны орнатыргъа окъуна къолдан келгенди. Алай 1943 жылда февральда штандарт кетирилип, аны орунуна совет байракъ салынады.

1942 жылны сентябрине Кавказда къоруулау мадарланы хайырындан хал тюзеледи.

Кавказны жалынчакъсызлыгъы ючюн кёп аскерчиле жанларын бергендие. Большасда «Эдельвейс» операцияны чачаргъа, душманнга нефтьге жууукъ окъуна келлирге онг бермезге къолдан келгенди. Аны бла бирге уа Тюрк урушха къошулмай къалгъаны да жетишимледен бири болгъанды.

ЕТГЮРЛЕ

Кавказ ючюн сермешледе **Созайланы Мухаш, Малкъондуланы Алий, Ахкёбеланы Аликош, Бауаланы Камиль, Батчаланы Доммай, Улбашланы Касай, Нёгерланы Эрменбий, Османланы Хангерий** эм миллетибизни кёп башха жигит уланлары туугъан журтубузну эркинлиги, халкъыбызны жалынчакъсызлыгъы ючюн жанларын-къанларын аямай сермешгендие.

Кучмезланы Дмитрий фронтха кесини яразылыгъы бла кетгенди. Анга ол кезиуде жаланда 18 жыл толгъан эди. 5-чи механизацияланнган разведротаны къауумунда таулу жаш Шимал-Кавказ фронтда къазауат этгенди, Ростовну, Украинаны, Белоруссияны, Венгрияны, Польшаны гитлерчиледен эркин этгенди. Урушда кёргюзтген батырлыгъы ючюн Кючмез улу Махтаулукъну 3-чю даражалы, Ата журт урушну 1-чи даражалы орденлери, «За боевые заслуги» майдал бла саугъаланнганды.

Огъары Чегемден **Мызыланы Зекерия** туугъан журту – Кавказны – гитлерчиледен эркин этиу сермешлеге къатышханды. Ол Новороссийск, Краснодар ючюн къазауатда болгъанды. Тамань жарым айрыкамны гитлерчиледен эркин этгенди. Зекерияны фронт жолла Украинагъа, Венгриягъа, Чехословакиягъа, Австриягъа, Германиягъа дери жетдиргенди. 1945 жылда уа ол Квантум аскерлени жокъ этиу операциягъа да къатышханды. Таулу аскерчини батырлыгъы Ата журт урушну орденини 2-чи даражасы, Къызыл Жулдузну ордени, «Кишилиги ючюн» майдал бла эки кере, «Кавказны къоруулагъаны ючюн», «Берлинни зорлагъаны ючюн», «Германияны зорлагъаны ючюн» майдалла бла белгиленнгенди.

Бу майдалгъа тийишли болгъанланы арасында уа таулу халкъны уланлары да бардыла. Занкишиланы Алий бу майдалдан сора Ата журт урушну орденини 2-чи даражасы, Махтаулукъну 3-чю даражалы ордени, «Кишилиги ючюн», «Германияны зорлагъаны ючюн» майдалла бла да саугъаланнганды.

Занкиши улу связьны кичи командирлерини школун бошап, Моздокну, Теренки къоруулау къазауатлагъа къатышханды, Кавказны гитлерчиледен эркин этиу сермешледе кишилигин кёргюзтгенди. 77-чи мараучу дивизияны 239-чу полкну къауумунда Сивашдан жюзюп ётгенди, Кърымны эркин этиу къазаутада сермешгенди. Аны фронт жоллары 1945 жылда майда гитлерчилени Курляндск къауууму чачылгъандан сора бошалгъанды.

Шимал Кавказ ючюн уруш этгенледен 870 минг адам «За оборону Кавказа» майдал бла саугъаланнганды.

ТИКАЛАНЫ Фатима
хазырлагъанды.

Жыйылыу

КъМР-ни Жарыкъландырыу эмда илму министерствосунда школчуланы битеуроссей олимпиадаларыны регион эмда ахыр кесеклеринде жетишимли болгъанлагъа КъМР-ни Башчысыны саугъалары къууанчлы халда берилгенди. Анга аталгъан жыйылыугъа КъМР-ни жарыкъландырыу эмда илму министри Анзор Езаов, ведомствону жамауат советини таматасы Хаути Сохроков, билим бериуде ишлегенлени профсоюзларыны таматасы Сергей Карныш, шахарны эмда районланы билим бериу управленияларыны башчылары, хорлам болдургъан жашланы бла къызланы ата-аналары, устазлары, окъуу юйлени директорлары да къатышхандыла.

Окъууда жетишимлери ючюн – дипломла, сыйлы грамотала да

Жыйылыуну башлай, Анзор Езаов окъууда, жамауат ишде да атларын айтдыргъан жашларыбыз эм къызларыбызы бла ёхтемлиргге боллугъун чертгенди. Ата-аналарга ыспас этгенди, устазлагъа бла юйретиучюлеге да жюрек яразылыгъын билдиргенди.

Министр, айырмалы окъуучулагъа, аланы устазларына да къыралны жанындан себеплик этилир ючюн, КъМР-ни Башчысыны буйругъу бла школчуланы битеуроссей олимпиадаларында хорлагъанлагъа эмда экинчи, ючюнчю жерлеге тийишли болгъанлагъа ачха саугъала тохташдырылгъанларын да эсгертгенди.

– Бюгюн ма мында фахмулу, иги окъуучан жаш адамланы кёп болгъанлары бек къууандырады. Анда уа устазланы, мектеплени директорларыны къыйынлары бир да болмагъанча улуду. Къаллай жетишим да кёп адамланы биригип ишлегенлерини хайырындан болдурулады да, сиз анга юлгюсюз. Окъутуу жаны бла СКФО-да бек иги кёрюмдюле болдургъаныбыз бизде билим бериу тынгылы къуралгъанына шагъатлыкъ этеди. Мындан ары да ишигизде бютюн жетишимли болуругъузну сюйгеними билдиреме,– деген-ди Анзор Езаов.

Андан сора ол хычыууун жумушуна киришгенди. КъМР-ни Башчысыны дипломларын эмда грамоталарын 2022-2023 окъуу жыллада школчуланы араларында бардырылгъан битеуроссей олимпиадалада хорлагъанлагъа эмда аланы юйретген устазлагъа бергенди. Ол саугъалагъа тийишли болгъанланы араларында Афашокъаланы Арина, Байкъазыланы Анжела, Будайланы Алина да болгъандыла.

Бир къауум жаш адамны уа Хаути Сохроков саугъалагъанды. Ол дипломила бергенлени араларында Хапаланы Ясмина, Махийланы Асият да болгъандыла.

Ахшы окъуучуланы хазырлагъан устазлагъа бла юйретиучюлеге саугъаланы Сергей Карныш бергенди. Аланы араларында Айшаланы Кязимни, Гузийланы Хусейни, Сюйдюмланы Элдары, Тетуланы Алисаны, ана тилден олимпиадалада хорлагъан Насталаны Карианы, Аттоланы Миланаты, Црайланы Фатиматы, аланы устазлары Зайгуллаланы Зухураны, Темукъуланы Фатиматы атлары айтылгъанды.

Окъуу юйлени башчыларыны бир къауууму КъМР-ни Жарыкъландырыу эмда илму министерствосуну бюсюрею къагъытларына тийишли болгъандыла. Аланы бере, Анзор Езаов школчуланы, устазланы да дагъыда бир керге алгъышлагъанды.

Республиканы Башчысыны саугъаларына быйыл 78 адам тийишли болгъанды.

ХОЛАЛАНЫ Марзият.

Мураты – терек бахчачылыкъ жаны бла усталаны хазырлау

Ахыры.
Аллы 1-чи бетдеди.

Терекчиклени къалай орнатыргъа, бир терекни бутагъын башхагъа жалгъаргъа, трактор бла терек орталарын алагъа хата салмай, хансладан тазаларгъа, башха керекли мадарла да этип кёргюзтюрге борчлу эдиле. Чемпионатны экспертлери айтханнга кёре, эришиулеге къатышхан бешеуленден экиси агрономлукъ усталыкъны сайлагъандыла, бири – тракторда ишлеуню, экиси да терек бахчачылыкъны.

Эришиулени кезиюнде биз тамата эксперт Беслан Бесланеев бла тюбешип, талай соруу бергенбиз. «2020 жылдан бери экспертме. Ол заманда энчи эришиуле тюйюл эдиле была. Биз, колледжде ишлегенле, къарай кетип, чемпионат къурагъан къолубуздан келлигина тюшюнгенбиз да, биринчисин кесибизде къурагъанбыз»,– дегенди.

Дагъыда ол айтханыча, бахчачыланы бек аздан бир регион эришиулери болады, ол жаны бла башха ишле да бардырыладыла. Сёз ючюн, «Профессионалитет». «Бек алгъа битеу Россейни регионларындан экспертлени чакъыргъанбыз, юйретгенбиз. Андан бери промышленный терек бахчачылыкъ жаны бла кёп башха мадарла да этиледиле. Биз къаллай эришиуле къурагъан болгъан сюзебиз, акъыллыбызны экспертлеге билдиребиз. Ма бу чемпионатны да колледжде ишлегенле алимле бла бирге къурагъандыла. Аны хайырындан а битеуроссей чемпионатны ахыр кесегин бизде бардырыргъа эркинлик берилгенди»,– дегенди бизге эксперт.

Ол белгилегенича, быллай эришиуле жаш адамланы эслерин терек бахчачылыкъгъа бурууду, ол жаны бла усталаны хазырлауду. «Терек бахчаларыбыз кёпдюле, алада ишлерик уста адамла уа хазна жокъдула. Бизге жаланда ишчи къолла угъай, бу бёлюмню айнытырыкъ, тирликни не къадар игисин кёп алырча этерге къоллардан келлик адамла, башчыла да керекдие»,– дегенди.

ДАЛХАТЛАНЫ Марзият.

Маданият

Алгъараксыда Тетууланы Хадис башчылыкъ этген «Къайсыннга жюз атлам» деген фонд бардырыгъан «Алтын къол» фестивальда адамла Кёнделенде Хутуйланы Ханафийни атын жюрютген музейни кёрмюючюню тёгеретине жыйылгъан эдиле. Ол район музейни бёлюмюдю. Жарсыугъа, бизни эллерибизде музейле жокъну чегиндедиле. Аны ючюн Кёнделенни юлгюсю барыбызны да кёллендиреди. Аллах айтса, келлик дуния хар таулу элни да болур кесини энчи музейи. Ол бек керекли затды. Кёнделендегини юсюнден а аны директору Отарланы Фарида Илиясовна бла ушакъ этгенбиз.

«Музей жаланда керти шартла сакъланнган майданды»

– Сизни элден чыкъгъан фахмулу адамланы санап бошагъан окъуна къыйынды. Жаланда суратчыланы алсакъ окъуна, Курданланы Валера бла Тёппеланы Хызыр Кавказда, Россейде, Тюркде да белгилидиле. Аланы ишлери бармыдыла сизде?

– Хау, Курданланы Валераны отуз эки суратты, Тёппеланы Хызырны уа фрескалары бардыла. Аланы ишлери бизни музейни даражасын кётюреди.

Эллилени да, туристени да аланы чыгъармачылыкъларына сейирлери биймеди.

– Кимни башламчылыгъы бла ачылгъанды музей?

– Элибизде кёп жылланы усталыкъ этип тургъан, Уллу Ата журт урушха къатышхан Улакъланы Магометгерийни жашы Зейтунну башламчылыгъы бла. Бир жылны ичинде битген эди аны мекямы. Зейтун Магометгериевич кеси биринчи директор болгъан эди. Кёнделенчиле юйлеринде тарых жаны бла багъалы затланы музейге берген эдиле. Ючу жылны ичинде бек тынгылы коллекция жыйылгъаны халкъны бу ишге яразылыгъын кёргюзтген шартды.

Жаннетли болсун, Зейтун Магометгериевич элибизге бек уллу саугъа этгенди. Халкъда болгъан затланы бириштирген, барыбызгъа да баям этген жаланда бек билимли эм кючлю адамны къолундан келлик зат эди да, ол борчун толтурп кеттенди.

– Токъсаныннчы жыллада музейни башындан суу акъгъаны ючюн талай жылны ишлемей тургъан эди. Ол заманда бир-бир экспонатланы жокъ болгъанлары бек жарсыулуду.

– Болсада 2008 жылда музейге ремонт да этилгенди, малкъар халкъны белгили алими Хутуйланы Ханафийни аты да аталгъанды. Мында жыйылгъан экспонатла элибиз орналгъан кезиуден башлап биогюннге дери тарыхыбызны ачыкъчайдыла.

– Бусагъатда уа келтиремидиле ата-бабаларындан къалгъан затланы?

– Хау. Адамла ангылайдыла юйде тургъан затны бир инсан да кёрмегенин, музейде уа башхала да кёрюп къууанадыла, ёхтемлеледиле, тамырларыбызны теренлигин сезедиле.

– Бек башы – сабийле келемидиле бери?

– Мен школда орус тилден бла адабиятдан окъутама, классдан тышында ишлени мында бардырама. Музей эртгени затла сакъланнган бош жер тюйюлдю, аны жокълай турургъа керекди: сабийле, жаш адамла, уллула. Кесибизни эллилерибиз, республиканы башха жерлеринден келгенле, туристле.

– Бир-бир тыш къыраллагъа жолоучулугъумдан эсимде къалгъаны жаланда музейледиле. Эртгетили затланы кючлери уллуду, эсинги толусунлай биийлеп къоядыла.

– Тюз айтасыз. Бизни мекямыбызны биринчи къатысында Кёнделеннге биринчи келген тукъумланы юслеринден шартла бардыла. Архивле тарыхны сакъларгъа бек болушадыла. Бир отоуубузда таулула юйде хайырланнган агъач, кюшун, темир затла салынындыла. Экинчисинде таулу юйню юлгюсюн кёрюрге боллукъду. Терини ийлегенде, жюнню тарагъанда, халы этгенде, эшгенде керек болгъан затла да кёрмючде бардыла. Андан сора да таулу тиширыула бла эр кишиле къалай кийиннгенлерин кёрюрге боллукъду, ол санда хар кюн жюрютюлген эм байрам кийимлени.

Кюмюш тюйменде, бел баула да бек сейирдиле, арудула.

Солдан онгнга: Байкъазыланы Зухура эм Отарланы Фарида.

– Былай башха жерде тюбемеген затла да болурла.

– Хау, сёз ючюн, къапчыгъыбыз бардыла. Аны малны терисинден этгендиле, кесин да къойдан, эчкиден сыдырып алгъанлыла, машокчуча. Къапчыкъда сют, айран, жау жюрютгендие. Бизге аны КъМАССР-ни сыйлы къойчусу Чеккеланы Исхакъ келтирген эди, анга уа аппасындан къалгъанды.

Дагъыда эртгетили четенибиз бардыла. Устала аны тёрт юлюшюнде башха тюрсюнлю жюнле тутхандыла. Аны Жанатайланы Баттаны къызы бергенди.

– Тарых документле да кёп болурла...

– Хау, Уллу Ата журт урушха къатышханлагъа энчи мюйюш къурагъанбыз. Андан сора да, Афганистанда, Сириядa, Украинада энчи операциялада борчларын толтургъанланы юслеринден да шартла жыйыгъанбыз.

Дагъыда музейде 1944 жылда жерибизден законсуз кёчюрюлгенибизни, ызы бла оноч жылдан журтубузгъа къайтханыбызны юсюнден документле да бардыла. Хар сурат, шагъатлыкъ этген хапар багъалыды. Музей – керти шартла жыйылгъан жерди.

– Жарсыугъа, ётюрюк затла да шёндю социал сетьледе кёп жайыладыла.

– Мени акъылыма кёре, музейде бир ётюрюк затха да жер болмазгъа керекди. Хау, социал сетьлени уа ким тыялсын? Аланы хайырлары да кёпдю, алай хаталары да бардыла. Аланы кир ниетли адамла хайырланнгланларын кёребиз.

– Ненча адам ишлейсиз?

– Мен, сакъларчу Байкъазыланы Зухура эм дагъыда бир ишчи. Жаланда эки жыл болады бери келгенли, Зухура уа эртгеден ишлейди. Музейни ишине битеу эл къатышады. Сау болсунла эллилерибиз. Мындан ары да ишибиз айныр деп ышанама.

Ушакъны **БАЙСЫЛАНЫ Марзият** бардырыгъанды.

Халкъны ахшы уланлары

Къаяға ёрлеу, тауға чығыу альпинизм спортну бек эрттегили тюрлюсюдю. Анга юлгюле биз нарт таурухладан, Эрттегили Румну айтыуларындан да келтирирге боллукъбуз. Тейриле жашағандыла ол бийикледе. Дунияны алимлери айтханнға кёре уа, спортну ол тюрлюсю беш жюз жыл мындан алда да болғанды. Анга ташлода суратла, шыякылада табылған керекле да шағьатлыкъ этедиле. Бу тюрлю ишде адам жанғыз болалмайды, бир бирге билеклик этиу баш амалланы бириди деп, ол оюмну эсгертедиле ала.

СЮЙГЕН ТАУЛАРЫНДА ЮЮРЕГИН КЪОЮП

Бизни къырада революциягъа дери да болғандыла белгили къаячыла. Ала бу тюрлю иш бла Бахсан ауузуна келгенлени таулаға чығарып тургъандыла. Он санда Жаппуланы Жатчи, Сотталаны Ахыя, Тилланы Юсюп эм башлала. Жанғы власть да бу ишге уллу эс бургъанды. 1924 жылда бизни республикада къаячыланы биринчи лагерьлери ишленнгендиле. Уллу Ата журт урушну аллында уа ала онекиге жеттенкиргенди. Ол да биринчи курсну бошаргъа, артха къайтыуну къууанчлы кезиую башланып, кёчгюнчю халкъланы аслямысы жол кёллю болғандыла. Окъууу ди къайғы? Ибрагимни юйюрю Огъары Бахсаннға къайтханды.

Юсюп 1958 жылда Къабарты-Малкъар университетни филология факультетине кирип, анда орус эм малкъар бёлюмде окъуғанды. Аны бошағындан сора урууу жолун 1963 жылда болғандыла. Жаш заманында, Къазахстанда жашағанда окъуна, бокс бла, эркин жығышыу бла да кюрешгенди. Нальчикде университетде окъуғанында да, спортну ол тюрлюлеринде алчы жерлеге кёп кере чыкъғанды.

Студент кезиюнде солуу заманлада Огъары Бахсаннға келгенде, бек белгили къаячыла бла тюбеше тургъанды Юсюп. Таулаға сюймеклиги бла ма ол тюбешиуле альпинизмни аны жашауына ёмюрге киймиргендиле. Ма алай башланнғанды спортну бу тюрлюсюне юйрениу Минги тауну тийресинде.

Таулула сюргюнден ата журтларына къайтханда, спортну бу тюрлюсю жанғыдан тирилгенди, айнығъанды. Анга уллу къыйын салғынланлада бири Гюлюйланы Ибрагимни жашы Юсюп болғанды. Ол халкъыбызны бетин, къыйматын белгилеген адамладан бири эди. 1938 жылда Бахсан ауузунда Курму элде туғанды. Алай бла, алты жылы да толғунчу, халкъы бла бирге Къазахстаннға тюшгенди. Аны юйюрю Жамбул областьда Меркеде тургъанды. Бу юйюрге, ким биледи, башхаладан тынчыракъ уста эди – аны анда арбала ишлеген жерге алғынғанды. Юч жылдан а Ибрагимни алты сабийи кеслерини энчи юйлерине киргендиле.

Юсюп школну анда 1956 жылда тауусханды. Ызы бла Алма-Атада зоотехникле бла ветеринарла чығъарған институтха Огъары Бахсанны школунда директорну орунбасары болып башлағанды. Анда юч жыл ишлегенден сора аны Тырныауузда халкъ ғъна билим бериуню район бёлюмюне чакъырғанды. Ол анда, билим бериуден сора да, сабийни не затха, къалай юйретирге боллуғуну юсюнден жанғы амалланы тохташдырғанды. Ишлеген кезиуде бир-бир элде жанғы школла ачылырларына да себеплик этгенди.

1969 жылда уа, Минги тау тийресинде солуу эм спорт база ачылып, аны ишни къурағрға аризийгендиле. Ол базаны мурдорунда артда Туризм эм экскурсияла жаны бла Элбрус совет къуралғанды. Юсюпге ол ишни буюрғанларында, тынғылы мекям окъуна жокъ эди. Ол аны да, канат жолланы да ишлетиуге уллу юлюш къошханды.

1975 жылда уа Гюлюй улун «Эльбрус» атлы альпинист лагерьге тамата этгендиле. Аны билим алыудан спортха алай терк ётгенини сылтаулары да ле. Студент жылларында окъуна къаячыланы юйретиучюлени битеусоюз школун тауусханды. Ма ол хунери ючюн солуғъа чыкъғъан жай айларында аны Адыл-Суда «Уллу-Тау» альплагерьге чакъырып тургъандыла ишлерге. 1965 жылда уа ол альпинизм жаны бла спортну устасы болғанды. Ол заманда окъуна, алғъа школда, артда районну билим бериу бёлюмюнде ишлегенликге, анға «Тамата инструктор» деген ат аталғанды эмда Минги таугъа чығъарғъа сюйгенлени ары элтирге эркинлик берилгенди.

Биринчи кере Гюлюйланы Юсюп Минги таугъа кеси 1959 жылда студент тенглери бла чыкъғанды. Экинчи жыл Ленинни тууған кюнюне атап да барғъанды биийиклеге. Алай бла ол ары жыйыма бла бек кере чыкъғъанды. Ушбада да болғъанды. Аны бла чекленмей, Францияда Монбланнға, Югославияда да Триглав эм башха гитче таулаға ёрлегенди.

Башында сағъынылған «Эльбрус» атлы альпинист лагерь битеу да къыралда ол жаны бла кючлю школладан бирича белгили болғанды. Юсюп анға он жыл таматалыкъ этгенди. Бир жылғъа ары келген къаячыланы саны минг бла жарымдан атлаған кезиуле болғъандыла. Бизде хазырланнған альпинистле бу тюрлю эришиуледе дайым алчы жерле алғъандыла, чемпионла болғъандыла. Аладан бир къаууму уа Эверестге окъуна чыкъғъандыла. Сёз ючюн, Донецкден Михаил Туркевич, Харьковдан Сергей Бершов эм башхала.

Юсюп кеси сынауунда кёргенди: бир къаум адам, таугъа бир чыкъсала, андан ары жашауларын таусуз бардыралмайдыла, алай сюйюп қаладыла тауланы, алай ашығъадыла жанғы бийиклеге ёрлегре. Адам дайым ёрге тартдырғъаны да эсге алырча белгиди.

1981 жылда Юсюпню «Приэльбрусье» пансионатха кёчюргендиле. Ол пансионат къыралны коммунист партиясыны Ара Комитетини иелигинде, 1991 жылдан сора уа Россей Президентини ишлерин жюрютген управлениясы къурамында болғъанды. Анда Голюй улу сегиз жыл ишлегенди. Андан сора Роснефтьни управлениясында «Бахсан» атлы солуу базағъа таматалыкъ этгенди.

Ол жылланы ичинде жамауат ишин да къоймағъанды. Аны кёп кере Огъары Бахсанны, Элбрус элни советлерине, Тырныауузну шахар советине да депутатха, Тырныауузну шахар комитетине айырғъандыла. Къырал Гюлюй улуну ишин кёп кере белгилегенди: КъМАССР-ни Жаңыхландырыу министерствосуну, ДСО-ну битеусоюз советини, КъМР-ни Правительствосуну эм башха ведомстволаны махтау къағъытларына тийишли болғъанды.

Жарсыуғъа, жарыкъ, тири, билими да терен болғъан Юсюп дуниясын алышханды. Ол жюрегин сюйген таулаларында къоюп кетгени сёзсюздю. Белгили назмучу, жырчы Владимир Высоцкий бла къысха шағъырей болғъанды мында, Шхельдиде, «Вертикаль» кино алына туруп. Аны жырында айтылғъаныча, тауладан иги жаланда жанғы, сен энди чығъарыкъ биийикледе да, ол керти дуниясында жанғы биийиклени хорлай болур.

КЕРТИЛАНЫ Сакинат.

Эсгериу

ЖАРЫКЪ ЭДИ ФАХМУНГ

Токумаланы Зубейирни къызы Лейля, Таппасханланы келинлери, ариу сёзлю, ышаннғылы нёгерим керти дуниядады энди. Мен а тынғылайма аны ауазына. Ол Акъбайланы Харунну «Осият» деген назмусун окъуйду:

– Ёлюп кетсем сенден алғъа,
Ауушдурсам дуниялану,
Кел демейме къабырыма,
Тилемейме сенден аны...

Ой, къалай ариу окъуучу эдинг сен назмуланы! Сенича сезимли, терен, жюрекден ётдюрюп, поэтни оюмларын, ол не айтырғъа сюйгенин билдиралғъанла аздыла.

Кёп затынг тюшеди эсиме. Ариудула эсгериулерим. Сени кесингчаа. «Булекшиде туугъанма Къазахстанда. Кесим жанғыз угъай – къарындашым Хусей бла бирге! – деп, жарыкъ кюлесе. – Уллуду юйюрюбюз».

«Уллу эди, энди ол да седиригенди», – дерик эдинг, айталмадынг, мудахлыкъ тюшер деп бетлеге.

Сени бла телевиденияны аты бир болуп къалғъанча эди. Алай эркин, ангылашымлы, татыулу сёлеше эдинг сен анда. Бар таулула къуулана эдиле сени алай ариу да, акъыллы да болғъанынға. Къууанған не?! Ёхтемленген эте эдиле сени бла.

«Манга жети жыл бола эди, бери къайтып келгенибизде. Ташлы-Талада ёсгенме. Артда кёчгенбиз Хасаниягъа...»

«Эльли жыл ишлейме телевидениядa», – дегенинг сейир кёрюндю. Алай неге сейир этеме, билеме сора сен сабийликден ишлеп башлағъанынгы. Сегиз классны бошап, къаряндашынг Жагъафар ишлеген таулу газетге корректору болушлукъчусу болуп келгенсе. Балаларынча, ариу кёрюп, ийнакълағъандыла сени анда ишлеген уллу адамларыбыз: Къудайланы Хасан, Малкъондуланы Хамит, Зокаланы Зейтун, Текуланы Жамал, Шауаланы Миналдан...

Ол заманда басма бла бек байламлы эдиле газетчиле. Ары бара-келе, анда ишлергe сюйдюнг да, типографиягъа кёчдюнг. «Мен анда хар неге да алай терк юйренгген эдим. Газетни ишинден озуп, китап этген цехледе да болуп тургъанма. Зарфчылыкъны бек жарата эдим». Алай а сени жолунг башха эди.

Онтогъуз жылынгда, телевидениягъа дикторла аладыла деп эшитип, нёгерлеринг таукел этип, алай баргъан эдинг сынаугъа. Айхай да аллыкъ эдиле сени алай ише, ала берген къағъытланы, ызы бла назмуланы окъуғанынға тынғылағъанда. «Жанғы жылны биринчи кюнюнде ише чыкъ», – дедиле. Алай бла 1969 жылда 1 январьда телевиденияғъа кёчдюнг. Сен биринчи жанғылыкъланы окъуғанса. Эки канал кёргюзтген телевизоргъа сюйюп тынғылай эдиле шахарчыла, узакъ тау эллиле да. Алай сюйген эдиле сени, Лейля ден атап тууған къызчыкълағъа. Алай эди сени тыш халынг, ич дуниянг да – низамлы, адет-намыска сыйыннған, таулу болғъанынгы эсде тутуп, къылығъынгы аны бла ёнчелеген адам эдинг сен.

Бир къадар ариу къылығынг бар эди сени, алай бир заманда менсимергенсе. Къязимча. Семен улу Исмайылча, Къулийланы Къайсынча, Отарланы Керимча, уллу поэтлени назмуларын угъай да, саулай поэмаларын билгенсе кёлден. Музыка композиция этип, Къзимн «Сары къошун» окъуғанынғда, аны тилеп къайтартып тургъанлары эсимдеди. «Бузжигит» поэма уа!

Сюймеклик, жаннет чыпчыкъ
Келген кибик, келеди,
Инсанланы барына
Ол кёп къууанч береди...

Жомакъ эди ол, алай Бузжигитни къадарына жиляй эди артыкълыкъны не тюрлюсюн да онгсунмағъан халкъыбыз. Алай ачыкъ этген жанғыр къараучуларынға сюйменклиги, игиликни бла аманлыкъны юсюнден закий Кязимни оюмун. Бузжигитни бла Зулейханы къадарлары «Тахир бла Зухрача» кирген эди жюреклеге. Ол кезиуледе Мечиланы Кязимни китаплары кенг жайылмағъанын толтура эдиле сени окъуларынг. Кесинг да ол поэманы ёлюмсюз тизгинлери бла жашағъанча, поэманы жигити Бузжигитни атасы айтханча, сюймеклике бла кюннге тенг этген эдинг усталығынғы:

«Усталыкъ, – дегенди ол, –
Барбыздан да уллуд.
Ансыз къалса, кюнсюзлей
Къалыр эд адам улу...
Иш, усталыкъ дунияда
Кюнюм болдуна мени.
Мен ёлсем, усталығъым
Къалыр юсюнде жерни...

Къалғъанды. Александр Пушкинни «Бахчисарайский фантаны» да, сюймекликни эсгертмесича турады эсде, сен аны окъуғъандан бери. Онсегизинчи ёмюрню жарымында кърым татарлы Гирей ханны поляклы Мариягъа сюймеклигин, аны ажымлылығъын, Бахчисарайда кешенеде фонтан Гирей ханны жилямукъларындан чыкъғъанын алай ариу ангылатхан эдинг тынғылағъанлағъа, ёнюнг, тюз да ол эки адамны араларында сезимча, бирде таукел, бирде жумушакъ бола.

Баям, диктор болуп, жанғылыкъла окъуған тарлыкъ эте эди санға. Артда уа «Унутулмазлыкъ тизгинле» деп, аллай бериу къурағъан эдинг кесинг, поэзияны бийик толкъунларында кеси бийиклигинг чығъара къараучуларынгы.

«Ол къадар затны эсингде къалай тутаса, Лейля?» – деп соргъанымда, сен манга: «Эртенликде бахчағъа кирсем да, арбазда тауукъларыма аш ата туруп да, къайтарып окъуп турама», – деген эдинг. Алай бла да не амал, ишинги тынғылы этерге сюйсенг.

Сенича ишы ылығъын иги билгенгге тюбеген къыйынды. Сен анға деп жаратылғъанынғы ким да биледи. Қыллукъ, энчи даража излемегенсе бир заманда. Менсиниу деген да жокъ. Жаш адамланы юйретиу борч тюйюп эди, алай излем эди санга.

НОТР «Нальчик» ишлеп башлағъанда, сени кёп чакъырып, алай барғъанса ары. Мен аны каналны таматасы Владимир Вороков айтып билеме. Қалай къууанған эди ол санга! Эсли адам эди да, кесича фахмуланы жыярғъа сюйгенди тёгерегине. Сен анда «О главном и не только...» деген бериуде режиссёр, редактор да болуп тургъанса.

«Ишингде нени бек жаратаса?» – дегенимде, «Тюбешиулени, – деген эдинг. – Не къадар сейир адамны танығъанма! Ма бу кюнледе Зольскийден бир адам келип тилегенди, анам бла бир сёлеш, сени бек сюеди деп. Мен а, жашыны юсюнден бериу этип, андан сора баргъанма анга. «Энди мени къызым барды!» – деп къууана эди анасы. «Бизни уа эгечибиз!» – деп, эки жашы». Ол алай болғъанына ийнанама, кёргенме санга ыразылыкъларын айтырғъа ашыкъғъанланы.

НОТР чачылғъандан сора, бир кесекни юйде тургъанса. Бушуунг болғъанынды, келгенлеге ыразылыкъ сёзлеринги алай ариу айтханынға бюсюреп турдум. Артда айтдынг, кесиниз къалғъанда, сабийлеринги атасы Азретни къыйналғъанын, жулдуз кёзлерингден жилямукъла келе.

Кесинге ушағъан ариу туудукъчугъунг жапсарыу эди санга. Жюрегинги, ол ахшы билим алырғъа керекди деп, қыайғъылы эдинг. Ол да болду. Бюгюн ол стоматологду. Сабийле терк ёседиле. Анга тюбеп къалып, ишекли болуп сордум да, билдим: хау, аны бетинден сени кёзлеринг къарай эдиле, Лейля!

Ишсиз туралмай эдинг сен. Сёлешдинг да, къууанғ хапар айтдынг: «Телевиденияғъа чакъырадыла, урушну ветеранларыны юсюнден энчи бериуле этерге». Мен да къууандым. Бир дарманны айтып, аны артыкъ кёп ийме деп эсгертдинг. Къайғырыулу эдинг тёгерегинге адамлағъа. Бирде Нижний Новгородха барама, малкъар халкъ жомакъланы юслеринден айтырғъа дегенимде, ол тюбешиу сейир болсун деп, «Къоркъакъ Галакчыкъны» жаздырып берген эдинг. Болғъан эдиле тамаша, татары, сахасы, башкири да жыйылып, қыарап. Алай къууандыра биле эдинг сен адамны. Алай жарыкъ эди сени фахмунг, бетингден нюр ура.

«Жанғызлыкъдан кеченг
юркче,
Тёксе тёзюм жилямукъла,
Эртген чыкъда мени изле...»

Алай келип турады манга сени ауазынг, Лейля.

МУСУКАЛАНЫ Сакинат.

Талпыныу

Жамауат ыспас этерча врач болур умутдады

Быйыл Къабарты-Малкъар къырал университетни колледжлерин бла институтларын къызыл дипломлағъа 576 жаш бла къыз бошағъанды. Окъуу юйню медицина факультетини «Бағъыу иш» бёлюмюн жетишимли тауусханланы арасында уа Чочайланы Танзиля да барды.

Ол ариу тау элибизде – Къушхатауда – ёсгенди. Школну да мында алтын майдалғъа бошағъанды. Мектепде окъуғъанында, дерслерин ариу билгенинден сора да, аны жамауат ишине да тири къатышханды. Алай эсе да, къайсы бирибизни да гитчелигибизден да жюрегибиз бла жаратхан дерсибиз болмай қалмайды. Ол а биологияны бла химияны айырып сюйгенди. Аллай сюймеклигини себеплири бла уа район, республика даражалы олимпиадалада жетишимли бола тургъанды.

Дагъыда жюреги жаратхан зат – сурат ишлеу. Аны бу жанына хунерин кёпле эслегендиле эмда биледиле. Бош заманында да Танзиля эм алғъа сурат ишлейди. Ол аны арығъанын кетереди, окъууна жанғы кюч бла берилирге эс тапдырады. Асламысында уа ол табийғъатны суратлайды.

Бир къырал экзаменлени бере туруп, асыры бек жарсыл, кесин керексиз къыйнағъанын да жашырмайды. «Орус тилден эсеплерими билгенимден сора уа, аланы жаратмай, жиляғъан окъуна этген эдим», -деп кюледи. Алай эсе да, химиядан а 92 баллғъа тийишли болғъан эди.

Сынауланы барысындан да аз къалып юч жюз балл алады да, аны хайыры бла беш башха-башха университетгe къағъытларын иеди. Аланы барысыны да бюджет бёлюмлерине тюшеди. Къууанған этсе да, онжети жылында тыш шахарғъа кетип, анда билим алырғъа базыналмай, Нальчикде қалады. Бюгюнлюкде уа Къабарты-Малкъар къырал университетде сайлауун тохтатханы ючюн қыдарыны ыразыды.

Химиядан а аллай бийик эсепге устазы Токумаланы Анна Юсуповнаны хайыры бла жетгенин черте, анға ыспас этеди.

Университетде да Чочайланы къызлары биринчи курсдан да окъууна уллу кёллю болмай, эм алғъа къыйын кёрюнгген эсе да, бу усталыкъны бошдан сайламағъанын кеси кесине да ачыкълай, жетишимли окъуғъанланы, волонтёрлукъ бла кюрешгенлени санында болғъанды. Аны билимге, окъуғъа кёз къарамын эслеп, «Лучевая диагностика» ыздан дерсле берген устаз Чочайланы Марина Жагъафаровна Танзилягъа илму бла кюрешсе тюз боллуғъуну юсюнден да айтады. Аны айтханы бла уа хунерли къыз бу жаны бла да ангылауу айырмалы болғъанын кёргюзтеди.

Алай бла экинчи курсда окъуғъанында, Ставропольну къырал медицина университетинде студентлеге деп бардырылғъан халкъла аралы олимпиадағъа қатышханды. Анда биринчи жерге тийишли болуп қайтханды. Ары барырғъа уа аны «Нормальная физиология» кафедраны башчысы Анатолий Беталович Иванов, аны қылал окъуғъанын кёрюп, алай сайлағъанды.

Саулай а Ставропольғъа Къабарты-Малкъардан беш студент барғъан эди. Танзиляны эришиуледе, олимпиадалада болдурғъан жетишимлерини уа бу жаланда бир юлгюсюдю. Аны илму ишлери РИНЦ-ни эмда ВАК-ны тизмелерине кирген журналлада басмаланнғанларын да чертирчады.

Белгилегенибизча, ол волонтёрлукъ бла да кюрешгенди. Поликлиникалада бла больницалада врачлағъа, бирси медицина ишчилеге болушлукъ этип тургъанды. Бу жумушха уллу кёллю болмағъаны уа сынам жыйышшдырырғъа, аслам затны ангылағъа, алағъа теренирек тюшюнюрге да себеплик этгенди.

Устазларыны юслеринден айта, ол Марина Жагъафаровнаны билимин, ангылауун, адамлыкъ ышанларын да белгилей, аны бла бирге Атталаны Мадина Жамаловнаны, «Госпитальлы терапия» ызны преподавателин, аны окъуулулуғъу, жаш адамлағъа не жаны бла да болушлукъ этерге итинген къылығъы ючюн да ыспас этеди. Аллай адамларыбыз барлығъы аны кёлюн кётюргенин, ала жашлағъа бла қызылағъа кеслери билгенни къызғъанмағъанларын, окъууда, жашауда да сайлауларына кёре неге эс бурсала тюз боллуғъун ангылатырғъа да угъай демегенлерин айтады.

Аны бла бирге уа кесибизни университетде да окъуйма, билим алама деген жаш адамлағъа хар не тюрлю амалла да барлықъларын чертеди. Аны себепли уа аланы окъутханланы бла юйретгенлени барысына да ыспас этеди.

Барыбыз да ангылайбыз медицина факультетде билим алғъан тынч болмағъанын. Алай эсе да, сайлауларына кертичилей қылып, жетишимли болғъанларыбыз барлықъларына биз да кёлленебиз.

Аланы санларына қошулурғъа излей, Танзиля биогюнлюкде ординатурағъа кирир муратдады. Жаланда терапевт болуп қылмай, энчи усталықъ алыр ақсылдады. Офтальмология неда рентгенология ызладан бирин сайларықъды. Сайлауун аланы қыайсысында тохтатса да, аны сынамы бла бирсиде да хайырланалыра, этген ишине жамауат ыразы болурча, ыспас да этерча врач болур умутдады.

Окъууунда эндиге дери болдура келген жетишимлери ючюн а ыннасы Фатиматха, анасы Хоханаланы Зухурағъа бла атасы Илиясха ыразыды. Атасыны жанындан юйюрлери уллу, адамлары кёп болғъанына къууана, аны ючюн кесин насыплығъа да санайды. Эгеч-қырындаш арасында хурметни, сюймеклики да сезе, юйюрде кесини ызындан ёсюп келгенлеге да ахшы юлгю кёргюзтюню тюз кёреди.

МОКЪАЛАНЫ Зухура.

СУРАТЛАДА: Танзиля анасы Зухура бла эм ол ишлеген сурат.

Кёргеним, эшитгеним

Къарылғъач да унамайды тютюн, аракъы ийисни

Бир жол малла бла Сары тала жайлыкъда эдик. Эльден жыйырма қысычырым чакълы кенгдебиз. Ағъач, тау, ёзенле да бардыла. Кёп жылла мындан алда къая ташладан ишленген къошда тёртеулен болуп турабыз. Қысыр малла да бардыла, асламы уа сауулғъан ийнекледиле. Эрттен бла эртте аланы саубыз. Къуру қолғъа ётдюребиз. Бийик қыаланы ортасында - ариу, кенг ёзен. Минг тууар да сыйныр алайда. Бирибиз алағъа қарайды, қылғъанла бичен чалабыз.

Қошу элден иги да кенгде болғъаны ючюн, чырақъ алықъа жокъду. Ингирде патеген чырақъ жандырабыз. Қошну қабығъасыны узунлуғъуна тапчан ишлеп, анда жатабыз. Журтну бир терезеси, бир да эшиги барды. Терезе жерден бийигирекде орналыпды. Аны мюйюшюнде уа - къарылғъач уя.

Бу қынаатны не заманда адам жашағъан жерде салады уясын. Бала ёсдюрюп кетгенден сора да, эчинчи жыл да ары қыайтады. Сау қышны узақъ жерледе болуп, эчинчи жыл дағъыда ары қыайтханы сейирди.

Ма, быйыл да, биз қошда орналғъандан сора, къаум юнден ала да жетдиле – ариу чюйюлдей, тюрсюнлю бояула қыоша кюннге. Эрттеден сақъылап тургъан қыаршыларбызғъача къууандықъ алағъа

Терезе башында эски уяларын тазалап, анда жашап тёбиредиле. Жашладан бири терезени кёзлериндeн бирин тешип, миляласын бир жанына салды. Қынатлыла алайтын учуп чығъадыла, қошха да алайтын киредиле. Айтханымча, къошубзуда чырағъыбыз жокъ эди. Аны ючюн телевизорсуз, радиосуз кечинебиз, қырылғъачланы жырларына тынғылай. Сейир затчықъладыла ала, жокъду аладан кишиге да заран.

Бир кюн элден эки жаш келдиле. Бизден узақъ болмай бичен чаллықъ эдиле. Қылғъан а бизни қошда этерикдиле. Жаш адамла болғъанлықъғъа, ашарғъа, ичерге сюйгенле. Қауум ақъы шешаны ортағъа саладыла. Иги кечге дери тютюнню да букъулатып, шайтан сууларын да ахырына дери тауусдуа. Мен, арып келип, ала тынчайғъынчы окъуна жукълағъан эдим.

Қырылғъачла уа, тыш адамланы кёргенлеринде, уяны ичине кирдиле, бурунчукъларын ашчыкъ тышына чығъарып турдула. Эрттенликде уяннғанымда, қынаатлыла жырларын эшитмедим, кеслерин да кёрмедим. Ингир ала да жокъ эдиле.

Ол кюнден башлап кёркюнмедиле. Жарсыдыкъ, алай не этериксе. Қынатлыны излепми табарыкъсы?

Андан сора да, дағъыда юч жыл барғъан эдим малла бла ол къошха. Ол жаннет қынатлыланы бир да кёрмедим. Баям тютюн, аракъы ийисден искилтин болуп кетдиле. Ала юйде дауурну да кётюрмейдиле, дейдиле. Алай оқъуна болур.

ОСМАНЛАНЫ Хыйса.

Биз биргебиз

Башхаланы жыр-тепсеулери, ашлары бла да шагъырейленнгендиле

КъМР-де волонтёрланы «Къатынгдагъына болуу» республикалы сабий-жаш тёлю жамаат биригиулери, КъМР-ни Миллетлени ишлери эмда жамаат проектле жаны бла министерствосуну эмда Владимир Вороков атлы Маданият фондну себепликлери бла «Шуёх Кавказ» проектни жашауда бардыроды. Аны чеклеринде кёп ишле тамамланыладыла. Алардан бири бу кюнледе Тегенекли элде «Эльбрус» пансионатда болгъанды.

Халкъла аралы бешкюнлюк жаш тёлю лагерьге кёп миллетлени келечилери келгендиле. Аны кезиуюнде тюрлю-тюрлю мастер-классла, «тёгерек столла», спорт эришиуле, оюнла эм дагъыда кёп башха сейир ишле къуралгъандыла. Анга къатышханла юч къауумгъа юлешиннгендиле. Ала миллетлени адет-тёрелерин эмда динлени курсларындан, тренингледен ётгендиле, Къабарты-Малкъарда жашагъан кёп миллетлени адет-тёрелери бла шагъырейленнгендиле.

Лагерьге Маданият фондну атындан республикада болгъан маданият араланы жаш келечилери да баргъандыла. Жашланы бла къызланы жыл санлары онтёртден отуз беш жылгъа дери эди. Ала назмула окъуу жаны бла конкурсха, «Шуёхлукъну ашханасы» фестивальгъа да къатышхандыла.

Маданият фонд республиканы кёпмиллетлигин кёргюзтгенди. Маданият араланы келечилери миллет кийимлерин кийип чыкъгъандыла. Аланы хар бири да кеслерини ашарыкъларын келтиргендиле, ол тийреде туристлени да сыйлагъандыла. Къазакъланы «Шаудан» хору уа байрамны бютюн жарыкъ, эсде къалырча этгенди.

Лагерьчилени алларында КъМР-ни жаш тёлюню ишлери жаны бла министри Азамат Люев, республиканы миллетлени ишлери эмда жамаат проектле жаны бла министрини орунбасары Герчокъланы Джамболат, КъМР-ни Муслийманларыны дин управлениясыны таматасыны орунбасары Алим Сижажев эмда Маданият фондну башчысы Люаза Макоева да сёлешгендиле. Аланы хар бири да республикада кёп миллетлени келечилери къарындашлача келишип жашагъанларына къууаннгланларын билдиргендиле, ол бирлик мындан ары да кюч ала барлыгъына ишексиз болгъанларын айтхандыла.

ХОЛАЛАНЫ Марзият.

Сейир такъыйкъала

Сурат – жашауну кюзгюсю

Заманнга кёре баш кечиндире билгенни хатасы жокъду, билимге кёре иш тапхынчы сакълап турмай. Озгъан ёмюрню 90-чы жылларында битеу халкъ спорт кёнчекле тигиучюле болуп къалгъан сунар эдинг. Артдаракъ къурулуш материалла чыгъаргъан цехлери болгъанла хайыр тюшюре башладыла. Унутула баргъан къол усталыкъны къайтаргъанлагъа да ыспас этерчады.

Алгъын тынгылы таулу бычакъны малчыла жюрюте эдиле. Ара мюлкде къойчу болуп кёп жылланы ишлеген атам Мамайланы Абу бычакъны, къынны да, эшек, ат жерни, чалгъы сапны, кырканы да кеси этип къоюучу эди. Атасындан онжыллыгъында ёксюз къалып, жашлыгъын кёчгюнчюлюкде ётдюрген киши бу затланы кимден юйреннгенин ангылагъан къыйынды. Сагъыш эте кетсенг, ол къан бла, жан бла келген зат болгъанына тюшюнесе.

Къарай билмей, бал батманларында чибинлерин къыргъан таулу айтханды былай: «Сермеп аягъындан тутмагъан ол мал тюйюлдю». Алай хуштосыртчыла юйреннгендиле бал чибинлени тутаргъа, балдан хайыр тюшюрюрге да. Бу суратны бу берекетге асыры къууаннгандан бал батманланы иеси ким болгъанын да сормай кетген эдик. Ашыгъышлы сурат алып кетген кезиуле да болуучудула. Ишни башы бал батманланы иеси ким болгъанында тюйюлдю, сермеп, бал чибинлени «аякъларында туталгъан» таулула болгъанларыды.

Жюнден кийиз этерге юйрете, юйрене да турганланы уа Булунгуда бир жыйылыуда алгъан эдим. Энди бал батманла тутаргъа неда кийиз этерге институтлада юйретгендиле десек, ётюрюк боллукъду. Ол ата-бабаладан келген усталыкъды, хунерликди.

Умутум тынгылы боза, сыра эте билгенле бла ол затха юйренригди, айран уютургъа бир гыфы бюртюкле табаргъады. Къамичиле, агъач аякъла этерге уа Къудайланы Исса бла келишгенбиз. Унутула баргъан къол усталыкъгъа юйрене, ёсюп келген жаш тёлюню да юйрете барсакъ, ол тюз боллукъ сунама.

МАМАЙЛАНЫ Алий.

Алгъышлау

Ветеранны сыйын кёргендиле

Следствие органлада къуллукъ этгенлени кюнюнде РФ-ни СК-сыны КъМР-де следствие управлениясыны келечилери Уллу Ата журт урушну ветераны Хочуланы Бекмырзаны жашы Михаилни 100-жыллыгъы бла алгъышлагъандыла.

Сыйлы тамата 1923 жылда Думала элде туугъанды. 1942 жылда июльда кесини ыразылыгъы бла Къызыл аскерни сатырларына къошулгъанды. Аскер десантчыланы къауумунда Шимал-Кюбатыш, Ара, Карель фронтлада уруш этгенди, Орёл-Курск дугада сермешге къатышханды. 1944 жылда Заполяреде къуллукъ этерге кёчюрюлгенди.

Михаил Бекмурзаевичге къыйын табийгъат болумлада душманнга къажау сюелирге тюшгенди. Болсада ол жигитликни юлгюсюн кёргюзтгенди. Урушну 1945 жылда сентябрьде Норвегияны Киркенес шахарында кичи лейтенант чында бошаргъанды. Махталулукъну 2-чи даражалы, Ата журт урушну 2-чи даражалы орденлери, «Совет Заполярьени къоруулагъаны ючюн», «Уллу Ата журт урушда Германияны зорлагъаны ючюн» майдала бла саугъаланнгланды.

Следователле сыйлы ветеранны туугъан кюню бла алгъышлагъандыла эмда анга саулукъ, ырахат жашау тежегендиле.

УФСБ

Миллион сомдан къуру къалгъанды

Коррупциягъа къажау излеу-тинтиу жумушланы толтургъан кезиуде РФ-ни ФСБ-сыны КъМР-де Управлениясыны къуллукъчулары республиканы Баш сюдюню жыйылыуларыны секретарыны аманлыкъчы ишин тыйгъандыла.

Ачыкъланнганыча, ол Нальчикни сюдюню къарауруа берилген уголовный ишни артха, тинтиу органлагъа, къайтаргъа болушургъа айтханды. Аны ючюн а миллион сом излегенди.

РФ-ни СК-сыны КъМР-де следствие управлениясыны келечилери бу затла бла байламлы Россейни УК-сыны 159-чу статьясысны 3-чю кесегине кёре терслеу материалла жарашдыргъандыла. Законлагъа тийишлиликде, быллай аманлыкъ этгенни эркинлиги 6 жылгъа сыйрылыргъа боллукъду, деп ангылатхандыла бизге кюч ведомствону пресс-службасындан.

Эсеплле

Ангылатыу хайыр келтиргенди

Черек районну полициячылары жылны биринчи жарымында ишлерини эсеплерин чыгъаргъандыла. Кенгешге КъМР-де ич ишле министрни орунбасары полицияны полковниги Аслан Бахов къатышханды.

Полициячыланы жылны биринчи жарымында ишлерини юсюнденде докладны ОМВД-ны башчысыны къуллугъун толтургъан полицияны подполковниги Къазакъланы Алий этгенди. Ол билдиргенича, бу кезиуде жамаат къоркъуусузлукъну жалчытыу, бузукъулукъланы болдурмау жаны бла уллу иш толтургъанды.

Аны хайырындан мурдарлыкъ, талауур, право низамны сакълаучу органланы келечилерине чабыуул дегенча уллу аманлыкъла этилмегендиле. Ангылатыу жумушла тамамланнганлары себепли акъылбалыкъ болмагъанла аманлыкъларгъа къатышхан кезиуле болдурулмагъандыла.

Районда адамланы асламы къатышхан 30 жыйылыуда къоркъуусузлукъ жалчытылыннганды. Аланы кезиулеринде низамгъа бузукъулукъла этилмегендиле.

Жыйылыуда ОМВД-ны бёлюмлерини ишлерини эсеплери да ачыкъ этгендиле. Ахырында Аслан Бахов полициячылагъа къуллукъларын бет жарыкълы толтургъанлары ючюн ыразылыгъын айтханды эмда мындан ары жетишимле тежегенди.

ТИКАЛАНЫ Фатима хазырлагъанды.

Жазагъа тартыу

Бир кере бла чекленип къалмагъанды

Россейни УФСБ-ны КъМР-де Управлениясында бла «Э» арада къуллукъ этгенле Къабарты-Малкъарда жашагъан 32-жыллыкъ жашны тутуу жаны бла операцияны бардыргъандыла. Ол, социал сетьлени хайырлана, Россейни аскерини сыйын тюшюрген бир ненча басмалау этгенди.

Биринчи кере бу адам аллай тапсыз ишлери ючюн (РФ-ни КоАП-ны 20.3.3 статьясыны 1-чи кесегине тийишлиликде) тазир бла къутулгъанды. Алай ол анга дерс болмагъанды. Юсюбюздеги жылны май айында ол дагъыда къайтарып россейли аскерчилере къажау жазыуларын социал сетьлеге кесини аккаунтунда басмалагъанды. РФ-ни законларына чюйре келген ишлери ючюн ол адамгъа Уголовный кодексни 280.3-чю статьясыны 1-чи кесегине тийишлиликде сюд этиллиди.

Бу статьягъа кёре аллай бузукъулукъ этген 5 жылгъа дери тутулургъа боллукъду.

КЪАСЫМЛАНЫ Аминат.

Тёлюден тёлюге

Патриот ниетде юйретиуге юлюшюн къоша

Бабугентде Деппуланы Хаким атлы кадет интернат школун бошагъанланы ол затха шагъатлыкъ этген къагъытларын бериу не заманда да къууанчлы халда бардырылады. Бу мектепде айырмалы окъуганланы аскерде кёп жылны къуллукъ этип, атларын айтдыргъан офицерле алгъышлау ахшы тёреге айланнганды.

Байсолтанланы Алимни жашы Валерий кадетлени бу къууанчларына жыл сайын да къатышады. Аскер усталыкъны сайлагъанлагъа ыспас сёзюн да айтып алай алгъышлачуду. Аскерде къуллугъун бошагъан Валерий шёндю Яникойда атасыны – Совет Союзну Жигити Байсолтанланы Алимни музейинде директорду.

АБУ улу А.

Адет-тёре

Юйню иесине – базукъ, байбийчеге – илик

Халкъыбыз жаратылгъанлы бери малчылыкъ, жерчилик бла кюреше келеди. Малчылыкъгъа уа аслам эс бурулгъанды, жашагъан жери анга иги келишгени себепли малны этин, жюнюн, терисин, мюйюзюн, къышмылларын окъуна жаратханды. Этинден ненча тюрлю ашарыкъ этгендиле, ол санда битеу дуниягъа айтылгъан шишлик, жаубауур, уча, сохта, жёрме да.

Жюнюнден а чепген сокъгъандыла, кёлекле, кёнчекле, жыйрыкъла, чындайла эшгендиле, кийизле, кюйюзле ургъандыла, дуниягъа белгили башлыкъла, жамычыла хазырлагъандыла. Терисинден - а тонла, чарыкъла, чабырла, жантаула, дагъыда кёп затла этгендиле.

Башха малдан эсе, къойланы кёбюрек тутхандыла. Уакъ аякълыланы юсленринде айтханда, туугъан къозугъа къагъанакъ, биркюнлюкге уа тирилди дейдиле. Экикюнлюк –сюрюне, кючкюнлюк – эритир, бирайлыкъгъа – тёбеде ойнар, алты айда – аз-маз токълу. Жыллыкъ тиши къой ишек болады, жыллыкъ бичилген къочхар а – ишек ирик. Эки жылда – ёнгеч, ючде – зада, тёртжыллыкъ – узада, бешжыллыкъ –мангырамаз, алты жылдан атлагъан а - суу ичмез.

Бешжыллыкъ къочхар – иртизада, къойгъа айланмаз а, асыры къартдан, къойланы урлукъландырыргъа жарамагъаннга саналады.

Жаз башында туугъан малгъа бызаныкъдейдиле, къышдагъына – жюмел. Чончайма уа ашдан тохтагъан семиз къойду. Кётюрем дап арыкъ малгъа айтадыла. Къолда ёсген илеш малгъа кютю дейдиле. Ирик бичилген гитче токъльду, тохай – бичилген мюйюзсюз къозу.

Таулула малны хазна аберисин къойлай хайырландыла деп башында да сагъындыкъ. Сёз ючюн, жюнюн былай файдаландыла. Сюзюк жюнден узун зыбыр шынтагы халы чыгъады, кеси да кючлю болады. Созулгъан къозу жюнден - ич кийим, токълунукъундан а чепкен, кёнчек этедиле. Къочхарныкъы уа - кийизге, жамычыгъа жараулуду. Терисинийлеп, тон, габара, къаптал, аркъалыкъ тикгендиле. Сюегинден а биз, ийне, сыппа ишлегендиле.

Ашыкъла бла сабийле ойнагъандыла. Терисинден гыбыт, къапчыкъ, тулукъ этилгенди. Ууакъ аякълы малны сойгъанда, терисин жырмай алып хазырланган орунгъа айтадыла гыбыт деп, ол жау чайкъаргъа, айран, сют юрюютюрге жарагъанды. Тулукъ да ол халда текени, бузоуну, тананы терилериндан ийленип этилгенди. Тулукъ тюбю тонкъайса, тогъуз гыржын чыгъар, дейдиле таулула.

Къойну боюнун къыбылагъа буруп, бисмиллях, Аллахы акбар, деп тартадыла. Андан сора, сол арт аягъындан тагъып, терисин аладыла. Башын, тёрт аягъын, къуйрукъ учун бирге салгъандыла.

Терисин, ичин алып бошагъандан сора саналагъандыла: эки жапхакъ, эки бут, эки къабыргъа, омуроула, къуйрукъ. Малны санлап бошагъандан сора кесекле этедиле. Сёз ючюн, жалпакъдан юч юлюш чыгъады: базук, къысха илик, жау орун. Къабыргъасындан алтысы: ногъана, эки башлы, юч башсы.

Кёкюрек иегиси алтыгъа юлешинеди. Бут тёртге: ашыкъ илик, орта илик, къалакъ жан сюек, тешикли жан сюек. Къой къуйрукъдан онбир жик болады. Алагъа минчакъла деп да айтадыла. Ала да тууралып юлюшлеге къошуладыла. Омуроуланы бичакъ бла айырадыла, балта бла урмай.

Къурманлыкъгъа къой союлса, аны онг жапхагъы энчи юлюш болуп, юйде къалады. Андан сора уа – базук бла боюн жик. Къурманда союлгъан малдан юч юлюш этиледи. Бири юйде къалады, экинчиси жууукъларгъа, къоншугъа бериледи, ючюнчюсю – садакъагъа.

Юйню иесине базук сюек, байбийчеге къысха илик берилиучюдю. Онг къабыргъа, онг жапхакъ да юйде къаладыла, къакъ этиледине. Къыркъ кюнден ашыра жырнагъа къошуладыла.

Бирде жёрмелени да къакъ этип болгъандыла. Ала бла жолоучуну сыйлагъандыла. Алайды да, къурманлыкъгъа союлгъан мал жыйырма алтыгъа юлешинеди. Аладан тогъузу юйде къалады. Онжечиси жууукъгъа, къоншугъа садакъагъа чачылады.

Башында айтханыбызча, малны биз белгилегенден башхаракъ жарашдыргъанла да болурла, биз а билгенибизча айтдыкъ.

Басмагъа **ОСМАНЛАНЫ Хыйса** хазырлагъанды.

Туризм

Тинтиуле бошалгъандыла

«Тау Къабарты-Малкъар» Жылы-Суугъа элтген тау жолланы тинтиуге жораланып бардырылгъан проектледен бириди. Бу кюнледе аны халын кёрюу жаны бла ишчи къауум Быллымдан тебирен бардырылгъан ишге багъа бичгенди, ол билдиреди КъМР-ни Курортла эм туризм министерствосуну пресс-службасы.

Ишчи къауумгъа КъМР-ни курортла эм туризм министрини орунбасары Асланби Шхагапсоев, Элбрус районну администрациясыны башчысыны орунбасарыны къуллугъун толтургъан Марат Салихов эм Быллым элни таматасы Тебердиланы Марат киргенديле. Ала Жылы-Суугъа дери жетип, андан эски жол бла Къанжол тала таба баргъандыла, бир-бир белгиленген жерледе туристле тохтарча, кече чатырла салып къалырча онгла болгъанларын тохташдыргъандыла.

– Биз келген жол Къабарты-Малкъарда бек къыйынладан бириди. Аны энчи хазырлыкълары болмагъан машиналада ётёр амал жокъду. Алай бери келип, бу жолну сайлагъанлагъа «къыйын болумланы» хорлау магъаналады да, ол жаны бла неда аламатды. Адам улуну кесин, автомашинасын да сынар онг табыллыкъды, -деп чертгенди министрни орунбасары.

ТАППАСХАНЛАНЫ Аминат.

УЧРЕДИТЕЛЬЛЕ: КЪАБАРТЫ-МАЛКЪАР РЕСПУБЛИКАНЫ ПАРЛАМЕНТИ БЛА ПРАВИТЕЛЬСТВОСУ

Баш редактор
КЪОНАКЪЛАНЫ Хасан

РЕДКОЛЛЕГИЯ:
ТЕКУЛАНЫ Хауа
(баш редакторну орунбасары),
ЖАНГУРАЗЛАНЫ Нажабат
(баш редакторну орунбасары),
ТОКЪЛУЛАНЫ Борис
(жууаплы секретарь),
МУСУКАЛАНЫ Сакинат,
ТИКАЛАНЫ Фатима,
ТРАМЛАНЫ Зухура,
УЛБАШЛАНЫ Мурат.

ТЕЛЕФОНЛА:
Редакторну приёмныйи – **42-63-01**.
Баш редакторну орунбасарлары – **42-38-21**, **40-04-82**.
Жууаплы секретарь – **40-03-24**.
Секретариат – **40-93-62**. Корректорла – **42-63-52.**

РЕДАКЦИЯНЫ БЁЛЮМЛЕРИ:
Политика эм право – **42-24-02, 42-67-68.**
Экономика – **42-66-73.**
Культура – **42-66-76.**
Социал ишле – **42-75-82, 40-59-18.**
Курортла, туризм эм спорт – **40-39-93, 42-66-71.**
Окъуучула бла байламлыкъла жюрютюю эм жазылыу – **42-37-94.**
Энчи корреспондент – **42-68-72.**
Операторла – **42-66-85, 40-28-97.**

Редакция авторла бла къагъыт жюрютмейди.
Къол жазмалагъа рецензия этилмейди эм ала артха къайтарылмайдыла.
Газетде басмаланган материаллада айтылгъан оюмла редакцияны оюму бла келишмезге боллукъдула. Алада айтылгъан хар зат ючюн Россей Федерацияны Басманы юсюнден законуна тийишлиликде материалланы авторлары кеслери жууаплыдыла.

Редакция авторладан **400** газет тизгинден (машинка бла жазылгъан **5–6** бет) кёпню алмайды.

Газет Связьны, информация технологияланы эмда асламы коммуникацияланы ишлери жаны бла федерал надзор службаны (Роскомнадзорну) Къабарты-Малкъарда управлениясында **2016** жылда **19 декабрьде** регистрация этилгенди.

Регистрация номер —**ПИ № ТУ07-00118. Индекс - П 5893**

Газетни басмагъа "КъМР-Медиа" ГКУ-ну компьютер службасы хазыр этгенди.

Газет "Издательство "Южный регион" ООО-ну типографиясында басмаланганды.
Ставрополь край, Ессентуки ш., Никольский орам, 5а

Газетлени иелерине тандырыу ючюн КъМР-ни почта связьны федерал Управлениясы жууаплыды.
Телефонла: **76-01-21**

Газетлени розницагъа сатыу ючюн КъМР-ни "Роспечать" акционер обществосу жууаплыды.
Телефон: **42-69-34**

Газет ийыкъда юч кере чыгъады – **геуюрге, орта, шабат** кюнледе.

Номерге графикге кёре 19.00 сагъатда къол салынады.
20.00 сагъатда къол салынганды

ГАЗЕТНИ НОМЕРИН ЧЫГЪАРГЪАНЛА:
Курданланы Сулейман – дежурный редактор; Кучукланы Сафият, Кетенчиланы Зульфия – жууаплы секретарьны орунбасарлары; Ахматланы Люаза (1,2-чи бетле), Геляланы Валя (3-чю бет), Зезаланы Лида (4-чю бет) – корректорла.

Тиражы **1424** экз. Заказ № **1609**

Багъасы 10 сомду.

РЕДАКЦИЯНЫ ЭМ ИЗДАТЕЛЬНИ АДРЕСИ:

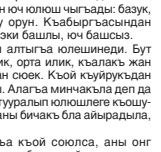

360000, Нальчик шахар, Ленин атлы проспект, 5

электрон почта:
elbor_50@mail.ru